

Тетяна Гошко

доктор історичних наук, професор
кафедри історії Гуманітарного факультету,
Український Католицький Університет
(Львів, Україна),
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1791-4346>

ВІЛЬКИРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ МІСТ НА ЗЕМЛЯХ КОРОНИ ПОЛЬСЬКОЇ

***Анотація.** Вількири (міські статuti) були нормативними актами місцевого значення, які приймалися для регулювання поточних проблем у містах. Вони зберігали чинність лише у тих містах, де були прийняті, і мали вищу силу, ніж загальні норми права. За межами міста дія прийнятого там вількиру припинялася. Міські статuti ухвалювались або самою радою, або радою і лавою, або магістратом спільно з громадою чи представниками станів, з цехмістрами тощо; все залежало від важливості прийнятого вількиру. Іноді вони, особливо на перших етапах існування самоврядних міст, підтвержувались королем чи власником. Вількири часто були фіксацією у писаному праві елементів звичаєвого права, однак вони не тотожні до звичаїв. Хоч з правового боку передбачалося видання вількирів лише щодо тих питань, які не регулювались нормами німецького права, але часто на практиці це положення порушувалося, і вількири дублювали окремі загальні правові норми. Після прийняття зміст вількира оголошувався міщанам і набував чинності.*

Тематично вількири міст були дуже різноманітними. Вони регулювали питання податків, дотримання чистоти у місті, заборони азартних ігор, зокрема, гри в кості, носіння міщанами зброї, успадкування майна після смерті одного із членів подружжя тощо. Вількири багатьох міст регламентували антипожежні заходи, питання виробництва, продажу та споживання алкогольних напоїв, зокрема, пива, адміністрування та устрою міста. Окремо варто виділити вількири, які належать до категорії сумптуарних, тобто запроваджували обмеження на одяг, їжу, предмети розкоші. Вількири є важливими джерелами для вивчення пізньосередньовічного і ранньомодерного міста, оскільки стосувалися найрізноманітніших аспектів життя міської громади.

***Ключові слова:** вількири, Корона Польська, кодекси права, сумптуарні закони, антипожежні приписи, пиво, Львів, Краків, Дрогобич.*

Всі актові джерела, які стосуються міст XIV–XVII ст. та історії міського самоврядування цього часу, можна поділити на дві категорії: такі, що належать до історії права, та ті, що висвітлюють історію практичного використання цих правових норм, або іншими словами, джерела, які свідчать про історію певного міста (не конче продуковані у даному місті, але ті, що так чи інакше стосуються справ даного міста). Однією із категорій актових джерел, які творилися у містах і щонайкраще відображали найрізноманітніші сторони життя міста, власне, регулювали його, є міські статuti, чи так звані вількири / вількежі (нім. Willkür (дослівно — «сваволя»), лат. plebiscitum, пол. wilkierz)¹.

Вількири деяких польських міст, як одне з найважливіших джерел міської історії доби пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу, вивчено та видано, часто окремими збірниками². На їх основі написано чимало цікавих розвідок, які демонструють інформаційне і тематичне різноманіття міських статутів³. Не обійшли увагою цей вид джерел і білоруські дослідники⁴. В українській історіографії, на відміну від польської чи білоруської, вількири жодного разу не були предметом окремого дослідження, не кажучи вже про публікацію корпусу цих джерел бодай для якогось із українських міст.

¹ В українській історіографії немає усталеного транскрибування цього терміну (від нім. Willkür) — вількир, вількер, вількюр тощо (Детальніше див.: *Кіселичник В.* Львівське міське право: поняття, джерела, періодизація та зміст // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Вип. 39. Львів, 2004. С. 103, 109; *Іваницький-Василенко С.* Джерела магдебурзького права в Західній Русі й Гетьманщині // Правова держава: Щорічник наукових праць. Вип. 12. Київ, 2001. С. 123–124). У цій статті вживаю термін «вількир».

² *Materiały do monografii Lublina. Wilkierze XV–XVII w.* / Wyd. L. Bialkowski. Lublin, 1928; *Naistarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa* / Wyd. S. Estreicher. Kraków, 1936; *Wilkierze poznańskie*. T. I–II. Wrocław, 1966–1969; *Lauda miasta Wojnicza 1575–1801* / Wyd. J. Szymański. Wojnicz, 1994; *Maciejewski J.* Wilkierze miasta Torunia. Poznań, 1997; *Wilkierze miasta Olsztyna 1568–1696* / Wstęp, opracowanie i tłumaczenie D. Bogdan. Olsztyn, 2016, etc.

³ *Maisel W.* Kodyfikacje statutów miejskich w dawnej Polsce // *Studia Źródłoznawcze*. № 22. Warszawa, 1977. S. 151–166; *Maciejewski T.* Gdańskie źródła średniowiecznego prawa morskiego // *Księga Pamiątkowa z okazji 75-lecia urodzin Prof. L. Łysiaka*. Łódź–Kraków, 2000. S. 61–70; *Patronowicz W.* Życie codzienne mieszczan lubelskich z lat 1408–1532 // *Coram iudicio*. Studia z dziejów kultury prawnej w miastach późnośredniowiecznej Polski / Pod red. A. Bartoszewicz. Warszawa, 2013. S. 131–164; *Maciejewski T.* Ustawodawstwo precjwpożarowe w dawnym Gdańsku (1454–1793) // *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*. T. XX. 2017. S. 35–50; *Jurek T.* Wilkierz rady miasta Wolsztyna z 1471 roku // *Roczniki Historyczne*. R. LXXXV. 2019. S. 207–218 etc.

⁴ *Стрэнкоўскі С.* Вількеры гарадскіх абшчын Вялікага княства Літоўскага ў XVI ст. // *Studia Historica Europae Orientalis*. Исследования по истории Восточной Европы. Научный сборник. Вып. 4. Минск, 2011. С. 175–191.

Це при тому, що вількири, поруч з численними привілеями, які міщани отримували від королів і власників міст, належать до найважливіших джерел з історії міської громади. Дехто з дослідників за значенням ставить їх в один ряд із локаційними привілеями міст: «Поруч із локаційним привілеєм найважливішим документом, який регулював життя міста, був вількир. Він загалом визначав принципи надання міського громадянства, постанови, які стосувалися протипожежної безпеки, приписи, які регулювали купівлю і продаж товарів, діяльність ради, артикули, які стосувалися ремісників і цехів: регулювали справи варіння і продажу пива, принципи порядкування і оподаткування чи розміру кар за різні протизаконні дії тощо»⁵. Львівський науковець Василь Кіселічник, досліджуючи міське право Львова, зауважив, що прийняття вількирів маркує «добу плідної правотворчої діяльності у Львові, добу самостійного творення власне львівського права»⁶. Так чи інакше вількири були важливим джерелом міського права конкретних міст, часто відтворювали специфіку цього права на місцевому рівні, а також відображали міське повсякдення з найрізноманітніших перспектив.

Досить детальний опис характерних ознак вількирів дали правники XVI ст., які описували загалом норми міського права, — Бартломеї Гроїцький та Павло Щербіч, причому останній описав цей тип документів доволі детально. За Гроїцьким: «*Plebiscitum*, вількир, який собі міста творять, на тих поширюється, хто добровільно на нього погоджується або його собі за право встановлює. А якщо виявиться, що так перед тим уже суджено або його зверхній володар підтвердить, тоді його повинні дотримуватися ті, хто на нього погоджується і хто під тим правом перебуває. Бо якби воно мало поширюватися на інших, то був би це не вількир, а право, а особи, які не репрезентують *publicam personam*⁷, права

⁵ Białuński G. Nieznany wilkierz miasta Giżycka // Echa Przeszłości. 2013. № 14. S. 39.

⁶ Кіселічник В. Львівське міське право: поняття, джерела, періодизація та зміст // Науковий вісник Львівського університету. Серія юридична. Вип. 39. Львів, 2004. С. 103. Ця думка не позбавлена сенсу, зокрема, з огляду на те, що 17 липня 1444 р. Владислав III своїм привілеєм надав Львову право апеляції від усіх руських міст, містечок і сіл: «Також надаємо (право) загадному місту Львову та його мешканцям і жителям, щоб всі і кожне наше місто, містечко чи село, які знаходяться у всій нашій руській землі, та їхні мешканці зверталися у згадане наше місто Львів у справі прав та вироків, де правила-статті для присудження і винесення вироків, по-іншому «ортилі», нехай від них (львівських міщан) отримують і викупляють, щоб користувалися і вживали на свою користь, згідно з тим, як наше місто Львів звично користується, вживає на свою користь і тішиться» (Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упоряд. М. Капраль. Львів, 1998. С. 96–98. Див. також: Гошко Т. Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV — початку XVII ст. Львів, 2002. С. 139–140).

⁷ *Publicam personam* (лат.) — офіційну особу.

встановлювати не можуть (*Speculo Saxonum, libro 2, articulo 47; Et Iure Municipali articulo 1 et articulo 22, et articulo 14, et articulo 44*)⁸. Відтак, якщо розуміти вількир як статут, створений для локального вжитку, то цілком справедливо виглядає ремарка Щербіча, що «право міське магдебурзьке, котре німці *Weichbild*, наші ж *Ius municipale* називають, є вількиром міста Магдебурга, взяте з права саксонського, *Speculum Saxonum* названого...»⁹. А саме міське право, як трактує його львівський синдик, є правом, яке люди окремого міста постановили для себе, яке частково складається з ухвал і вількирів, а частково із стародавнього звичаю, під яким він розуміє встановлене імператором Карлом право, котре міщани Магдебурга та інших міст відповідно до своїх вількирів і ухвал використовують¹⁰.

Пункти вількирів були актуальними і чинними тільки в тих містах, для яких вони були ухвалені. Ба більше, вважається, що в самому місті вількири мали більшу силу, ніж загально розповсюджені норми права (*Willkür bricht alle recht*), але за межами міста дія прийнятих його владою статутів припинялася. Вількир у своїй основі був домовленістю між громадянами міста і його магістратом, це, по суті, був закон, який не вимагав підтвердження верховної влади, оскільки він за природою був приватним договором, а не публічним правом¹¹. Ставлення до таких документів було досить різне. Зокрема, суд Магдебурга практично не враховував у своїх роз'ясненнях місцеві норми та вількири, а от суд Ляйпціга, дочірнього до Магдебурга міста, у своїх рішеннях спирався на ці місцеві норми¹².

Спершу вількири для окремих міст видавали монархи, але готувала їх місцева влада. Найстарші з таких постанов відомі для Вроцлава (1317 р.) і Кракова (1336 р.). Зміст краківських вількирів 1336 та 1342 рр. відомий з двох грамот Казимира III, виданих на прохання місцевих райців¹³. Вони

⁸ *Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego które zowią Speculum Saxonum z łacińskiego języka na polski przełożone i znowu drukowane roku pańskiego 1629 // Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej u sądów. Warszawa, 1954. S. 81.*

⁹ *Szczerbic P. Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone / Wyd. G.M. Kowalski. Kraków, 2011. S. 5.*

¹⁰ *Ibidem. S. 12–13.*

¹¹ *Walker M. German Home Towns: Community, State, and General Estate, 1648–1871. New York, 1971. P. 40.*

¹² *Рогачевский А. Меч Роланда: правовые взгляды немецких горожан XIII–XVII вв. Санкт-Петербург, 1996. С. 88.*

¹³ *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa (1257–1506). Cz. 1 / Wydał i przypisami objaśnił F. Piekosiński. Kraków, 1879. № XXI. S. 23–25 (1336, die 9 mensis Septembris, Sandomiriae. Casimirus dictus Magnus rex Poloniae, quasdam leges sumptuarias nec non et alia statuta a consulibus civitatis Cracoviensis sanctita, rata esse iubet); Ibidem. № XXV.*

містять сumpтуарні приписи, пункти проти насильства над дівками чи вдовами, кари за неправдиві свідчення чи участь у бійках тощо. Марцін Стажинський припускає, що ці документи не були першими виданими у Кракові вількирами, бо, на його думку, важко собі уявити, щоб на першому етапі існування міської ради у Кракові, де міське право було запроваджено у 1257 р., ані райці, ані війт не ініціювали б видання таких приписів, які б регламентували життя у місті¹⁴. Подібні статути від королів отримали також Львів (1360 р.)¹⁵, Новий Сонч (1403 р.)¹⁶ та Беч (1423 р.)¹⁷. Більше випадків видання королівських вількирів у Короні XIV–XV ст. невідомо. Як вважає Агнешка Бартошевіч, уже від 1364 р. краківська міська рада стала видавати вількири без санкції короля¹⁸.

Станіслав Кутшеба також зазначає, що спершу вількири видавали монархи на прохання уряду міста, хоч фактично текст кожного статуту готували міські радники, як-от статути Казимира III 1336 р., 1342 р. та 1354 р.¹⁹ для Кракова.

Отже, на початках вількири, тобто зібрання прав, які регулювали життя локальних спільнот і були ними таки укладені, затверджувалися королем чи власником міста. Щоправда, польський дослідник Гжегож Бялунський вважає, що лише після такого затвердження вількири набували законної сили, оскільки всілякі зміни такої згоди потребували²⁰. Однак з цим твердженням важко погодитися. Роз'яснення знаходимо у Павла Щербіча, який зазначав, що міщани не можуть жодних ухвал для свого пожитку приймати без згоди власника чи пана даної землі, але це

S. 28–30 (1342, die 13 mensis Octobris, Cracoviae. Casimirus dictus Magnus rex Poloniae, quaedam instituta et leges civitatis Cracoviensis approbat).

¹⁴ *Starzyński M.* Krakowska rada miejska w średniowieczu. Kraków, 2010. S. 102.

¹⁵ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. T. III. Lwów, 1872. S. 27–28; Привілей міста Львова (XIV–XVIII ст.). С. 31–32. Власне, про цей документ згадує у свої Хроніці Денис Зубрицький: «Місто надало собі вількир (Plebiscitum), встановлюючи право щодо вбивства, поранення, винагороди за зруйнування будинків у випадку пожежі, а також щодо способів успадкування між подружжям. король Казимир підтвердив цю ухвалу в Кракові die S. S. Inicentium [28 грудня] того року і вона стала правом для Львова» (*Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова / Пер. І. Сварник. Львів, 2002. С. 35). Далі цей вількир був підтверджений Владиславом Ягайлом 20 березня 1422 року (Там само. С. 77).

¹⁶ Привілей Владислава Ягайла для міщан Нового Сонча був виданий у Кракові 9 березня 1403 р. і стосувався порядку успадкування майна після смерті одного із членів подружжя (Див.: Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. T. IX. Lwów, 1883. S. 13–14).

¹⁷ *Kutrzeba S.* Historia źródeł dawnego prawa polskiego. T. II. Lwów, 1925. S. 235.

¹⁸ *Bartoszewicz A.* Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce. Warszawa, 2012. S. 116.

¹⁹ *Kutrzeba S.* Historia źródeł dawnego prawa polskiego. T. I. Lwów, 1925. S. 235.

²⁰ *Białuński G.* Nieznany wilkierz miasta Giżycka. S. 39.

стосується лише значних справ. А от у справах дрібних, які місту жодної шкоди не заподіють, такого підтвердження не потрібно. Те саме стосувалося і ухвал, які могли приймати ремісники²¹.

Вількири могли стосуватися не лише міст, а й сіл, ремісників і цехів. Щоправда, ремісники не могли встановлювати такі статути без згоди на те райців міста²². Найстарші з таких цехових статутів походять із Сілезії з початку XIV ст.²³ Основну ж роль правові приписи у формі локальних статутів відгравали у містах. Міські вількири, як трактує Щербіч, мали бути учтиві, справедливі, зрозумілі, до виконання придатні, корисні містові та відповідні часові²⁴. Данута Богдан вважає, що їх артикули формувалися з місцевих звичаєвих правових практик і лише потім закріплювалися писаним правом у вигляді вількирів²⁵. По суті, вількири були фіксацією в писаному праві добрих і корисних елементів звичаїв і звичаєвого права, були їх легітимізацією²⁶. Саме тому, описуючи вількири як правове поняття, Павел Щербіч робить відсилку до гасла «Звичай»²⁷. Однак той-таки Щербіч зауважив, що вількир не є звичаєм, а лише від звичаю походить²⁸. Можна сказати, що звичай є джерелом людського права, а вількир є його проявом²⁹.

Відповідно до норм міського права, вількири належало видавати лише з тих питань, яких не регламентувало право писане. Павло Щербіч, описуючи вількири, зазначає: «Вількир — це коли посполита гміна за запитом своїх старших щось постановить... А також маєш знати, що вількир проти писаного права встановлений бути не може, і то тільки там (утверджений може бути. — *Т.Г.*), де б чого в писаному праві не вистачало...»³⁰. Однак принцип цей у містах Корони Польської не завжди дотримувався, причому від самих початків, на що вказував ще Станіслав

²¹ *Szczerbic P.* Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie... S. 184–185.

²² *Szczerbic P.* Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecada z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane a na polski język z pilnością i wiernie przełożone / Wyd. G.M. Kowalski. T. II. Kraków, 2016. S. 537.

²³ Див.: *Maciejewski T.* Historia prawa sądowego Polski. Koszalin, 1998. S. 24.

²⁴ *Szczerbic P.* Speculum Saxonum... T. II. S. 537.

²⁵ *Bogdan D.* Wilkierz miasta Fromborka (XVII–XVIII wiek) // *Czasy nowożytne*. T. 23. Warszawa, 2010. S. 194.

²⁶ *Walker M.* German Home Towns: Community, State, and General Estate, 1648–1871. New York, 1971. P. 39.

²⁷ *Szczerbic P.* Speculum Saxonum... T. II. S. 538.

²⁸ *Szczerbic P.* Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie... S. 184.

²⁹ На співвідношення звичаю, вількиру і «людського права» звертає увагу також Г.М. Ковальський: *Kowalski G.M.* Zwyczaj i prawo zwyczajowe w doktrynie prawa i praktyce sądów miejskich karnych w Polsce (XVI–XVIII w.). Kraków, 2013. S. 77–78.

³⁰ *Szczerbic P.* Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie... S. 20, 81; *Szczerbic P.* Speculum Saxonum... T. II. S. 537.

Кутшеба³¹, і вількири дублювали привілеї, чого є численні приклади. Можливо, це було пов'язано із незнанням більшістю міщан чинних загальних правових норм. Одним із таких прикладів, щоправда, пізнішого періоду, є вількир Фромборка, перша редакція якого з'явилася 21 липня 1631 р., а доповнення — 24 лютого 1636 р.³² У цьому документі прописувалась необхідність надати міській раді листи доброго походження при отриманні міського права (арт. 51), виплатити 10 гривень вступного внеску або іншу суму, відповідно до майнового і професійного статусу претендента на міське громадянство, і скласти присягу на вірність місту (арт. 38)³³. У вількирі міста Ольштина від 19 серпня 1568 р. перший розділ повністю був присвячений питанню міського громадянства, для отримання якого майбутньому міщанинові треба було підтвердити своє гідне походження і скласти присягу містові. Після складання присяги новий громадянин мав заплатити три гривні, «як оплату за міське право»³⁴. Подібні норми були прописані і у вількирі Гіжицька (1669–1723), де також зазначалося, що людина може селитися у місті на рік і один день, після чого має подбати про отримання міського громадянства³⁵. Однак ці норми були не суто місцеві, а загальноприйняті для міського права, зафіксовані у відповідних правових кодексах. Зокрема, необхідність «доброго походження» обґрунтовувалась ще у «Саксонському зерцалі»: «Чиї права не підважені протягом чотирьох поколінь предків, тобто зі сторони обох дідів і обох бабусь і батька й матері, народження (походження) того не може бути згнєблено, якщо тільки він не втратив свого права» (Земське право I, 51 § 3)³⁶. Добре походження — одна із засадничих чеснот того часу. Щоправда, не скрізь однаковою була сума вступного внеску, яку мали сплачувати новоприйняті міщани.

Також у вількирі Фромборка окремим артикулом прописано права і обов'язки опікунів малолітніх — вони мали оточити своїх підопічних турботою, вести реєстр доходів і видатків з їхнього майна, представляти звіт про ці справи на першу ж вимогу влади міста, а як буде завдано шкоди майну підопічних, то опікун мав відшкодувати збитки із свого

³¹ *Kutrzeba S.* Historja źródeł dawnego prawa polskiego. T. II. S. 235.

³² *Bogdan D.* Wilkierz miasta Fromborka (XVII–XVIII wiek). S. 194.

³³ *Ibidem.* S. 195.

³⁴ *Wilkierze miasta Olsztyna 1568–1696.* S. 47, 49.

³⁵ *Białuński G.* Nieznany wilkierz miasta Giżycka. S. 42.

³⁶ Саксонское зеркало: памятник, комментарии, исследования / Под ред. В.М. Ко-рецького; пер. Л.И. Дембо. Москва, 1985. С. 37. Див. також: *Janeczek A.* Listy dobrego urodzenia i dobrej sławy w procedurze nadawania prawa miejskiego Lwowa w XV wieku // *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym.* T. 23 (4). Toruń, 2012. S. 89–115.

власного майна (арт. 52)³⁷. Ця норма теж була загальною для міст на німецькому праві. Зокрема, права і обов'язки опікунів описав Бартломеї Гроїцький, який зазначав, що «опікуни відповідно до своєї присяги повинні старанно берегти сирітське майно й піклуватися про сиріт так само дбайливо, як ревний господар, *paterfamilias*³⁸ [батько родини], пильнує власних дітей і береже власний маєток»³⁹. Також «обов'язок опікуна — пильнувати, [щоб] борги, належні сиротам по небіжчику, було їм із усією старанністю та справедливістю виплачено, не зволікаючи, без перетрактувань щодо часу і місця, а якби через такі зволікання раптом виявилось, що боржники зубожіли і не мають чим сплатити, то всі збитки, яких сироти через опікунову недбалість зазнали відтоді, як над ними взято опіку, *damnum ex cessatione proueniens* [має бути їм відшкодовано]»⁴⁰.

Подібні приклади запису норм, які були передбачені уже самим магдебурзьким правом, знаходимо і у вількирах Войніча. Зокрема, 26 червня 1604 р. постановою, що була видана від імені громади цього міста (*Lauda civilian per totam communitatem sancita*)⁴¹, передбачалося, що чинний війт має бути звільнений від податків, поки перебуває на уряді, що райці мають стежити за пекарями і шинкарями, щоб не було жодного ошуканства, щоб не приймали до міського права нікого з міста чи села, хто б не мав відповідного свідоцтва, тощо⁴². Усі ці пункти були загальнообов'язковими за нормами німецького права, що діяло у містах, були пояснені як у правових збірниках, так і в привілеях⁴³. Необхідність прописування їх в окремому вількирі може бути пояснена або тим, що вони часто порушувалися на практиці, або необізнаністю громади міста із загальними нормами права, яким вони послуговувалися. А можливо, причиною було і одне, і друге. Отже, така норма, відповідно до якої у вількирах фіксували лише те, чого у писаному праві не вистачало, не завжди працювала.

³⁷ Bogdan D. Wilkierz miasta Fromborka (XVII–XVIII wiek). S. 201.

³⁸ *Paterfamilias* (*pater familias*, отець родини) — згідно з римським правом, патріарх, повновладний і великоможний глава сім'ї, що охоплювала цілком залежних від його волі та юридично неповносправних дружину, дітей, зокрема дорослих, різних родичів у кількох поколіннях, а також рабів і почасті клієнтів.

³⁹ Groicki B. Obrona sierot u wdow. Kraków, 1605. S. 67

⁴⁰ Ibidem. S. 72.

⁴¹ *Lauda miasta Wojnicza 1575–1801 r.* / Wyd. Józef Szymański. Wojnicz, 1994. S. 26.

⁴² Ibidem. S. 28.

⁴³ Детальніше див.: Гошко Т. Звичай і права. Т. 1: Антропологія міст і міського права на руських землях у XIV — першій половині XVII століття. Київ, 2019. С. 449–453.

У праві чітко окреслювалось і те, яким має бути зміст вількирів. Олександр Рогачевський ділить подібні приписи на дві групи. До першої він зараховує те, чого не мало бути у міських вількирах: вількир не мав обмежувати право бурграфа і місцевого феодала, суперечити писаному праву, в першу чергу Вульгаті, не регулювати відносин, які були в юрисдикції церкви, та не передбачати санкцій, спрямованих на особу порушника (тобто смертної кари, каліцтва та тюремного ув'язнення). До другої групи приписів щодо ухвалення вількирів О. Рогачевський зараховує дані про те, яким критеріям мусив відповідати цей документ: мав писатися для блага міста, бути справедливим і загальнозрозумілим, бути корисним всім міщанам без винятку, відповідати нормам природного права⁴⁴. Власне, цей другий пункт обумовлювався як у приписах права, так і в окремих вількирах⁴⁵.

Вількири ухвалювались або самою радою, або радою і лавою, або магістратом спільно з громадою чи представниками станів, з цехмістрами тощо, все залежало від важливості певного вількиру. Інформація про те, хто ухвалив вількир, зазвичай містилася в самому документі. За приклад можуть правити 56 сандомирських вількирів, проаналізованих Домінікою Бурдзи⁴⁶. Те саме прослідковується і на прикладі вількирів Дрогобича: 11 січня 1545 р. статут прийняли радники, бурмістри і громада міста⁴⁷, того ж 1545 р. — радники, міщани і передміщани⁴⁸, 1 травня 1556 р. — «громада римського обряду»⁴⁹, 17 листопада 1558 р. — вся громада міста Дрогобича, її руська та польська частини⁵⁰. Часом просто зазначалося, як у вількирі, прийнятому у Дрогобичі 15 червня 1550 р.⁵¹, що його прийняло все поспільство міста. За підрахунками Войцеха Патроновича, у Любліні з 1408 р. до 1532 р. з прийнятих 57 вількирів 48% ухвалили радники міста, 18% ухвалено за участю старших від міських цехів, а 34% окреслено як «одностайна воля всього міста»⁵².

За Щербічем, якщо вількир було встановлено для якогось міста чи землі, то його мали тут-таки оголосити міщанам, і якщо власник чи

⁴⁴ *Рогачевский А.* Меч Роланда: правовые взгляды немецких горожан XIII–XVII вв. С. 87.

⁴⁵ *Wilkieze miasta Olsztyna 1568–1696.* S. 47.

⁴⁶ *Burdzy D.* «Lauda seu plebiscita». *Wilkieze XVI-wiecznego Sandomierza // Miasta polskie w średniowieczu i czasach nowożytnych.* Kraków, 2008. S. 203, 221–225.

⁴⁷ *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563 /* Wyd. H. Polaczówna. Lwów, 1936. S. 11.

⁴⁸ *Ibidem.* S. 14.

⁴⁹ *Ibidem.* S. 85.

⁵⁰ *Ibidem.* S. 97.

⁵¹ *Ibidem.* S. 40–41.

⁵² *Patronowicz W.* *Życie codzienne mieszczan lubelskich z lat 1408–1532.* S. 138.

представник верховної влади дозволяв, то в місті мали відповідно до нього судити один, два чи три рази, аби він набув повної сили. Під час виборів райців бурмистр мав питати поспільство, чи хоче воно залишатися при тому вількирі, який того року використовували, чи ні⁵³. Утім, важко сказати, чи справді дотримувалися такої процедури, бо документальних фіксацій її не знаємо. Натомість відомо, що вількири зачитували перед міською громадою під час виборів міських радників. Зокрема, у згадуваному вількирі Ольштина прямо передбачалося, що всі прийняті міські статuti мають бути зачитані міщанам на другий день після виборів членів магістрату, щоб усі члени міської громади знали, що саме вони мають виконувати і яку кару за невиконання міських постанов передбачено. Перед читанням вількирів у місті мали гучно бити дзвони, а якби хтось наважився прийти на зібрання громади із зброєю, то мав бути суворо покараний, аж до втрати міського громадянства⁵⁴.

Що ж до кари за невиконання вількирів, то вона зазвичай прописувалась після основного змісту в кінці документа і передбачала найчастіше грошові санкції (кошти йшли до міської каси і використовувались на потреби міста). До прикладу, у ранніх львівських вількирах сumpтуарного змісту, прийнятих у 1383 р., за порушення цих міських статутів передбачалася кара у 4 гривні⁵⁵. Вількир Дрогобича від 11 січня 1545 р. про купівлю збіжжя і напоїв передбачав «неминучу кару за його порушення в розмірі копи грошей»⁵⁶. У додатку до вількира міста Ольштина від 13 квітня 1597 р. для того, хто переховував люзних людей, чоловіків чи жінок, передбачено 10 гривень кари; представники місцевої влади міста, які допустили до такої ситуації, теж мали сплатити по 10 гривень⁵⁷. Часом могли у вигляді кари за порушення міських приписів застосовувати вигнання з міста і відлучення від міського права. Зокрема, один із познанських вількирів XV ст. за непокору міській раді передбачав кару 10 марок або вигнання з міста на рік і один день⁵⁸. У кожному випадку призначалася різна кара і різна сума оплати, в залежності від ситуації, часу і обставин, важливості справи тощо. Оскільки вількири передбачали покарання за невиконання їх приписів, то, на думку Вітольда Майсея,

⁵³ *Szczerbic P.* Speculum Saxonum... T. II. S. 537–538; *Szczerbic P.* Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie... S. 184.

⁵⁴ Wilkierze miasta Olsztyna 1568–1696. S. 101.

⁵⁵ Najstarsza księga miejska 1382–1389 (= Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta. T. 1.) / Wyd. A. Czołowski. Lwów, 1892. S. 10–11.

⁵⁶ Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. S. 11

⁵⁷ Wilkierze miasta Olsztyna 1568–1696. S. 111.

⁵⁸ *Suproniuk J.* Policja miejska i przepisy policyjne w Polsce XIII–XVI w. // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. T. LXVI. 2006. S. 32.

вони у певному сенсі мали характер вироків, які громада міста видавала сама на себе чи своїх членів. Якщо розглядати вількири під таким кутом зору, то вони не відповідали доктрині середньовічного права і не могли використовуватися як джерело права у вироках лавничого суду, бо від самого початку уже містили вирок, а відтак, не було потреби його формулювати⁵⁹. Все ж справи, пов'язані з порушенням міських статутів, мали проходити через суд міської ради. У повчанні від Магдебурга для Вроцлава у 1261 р. було прописано, що слідкувати за виконанням міських статутів має саме рада міста, однак за невиконання цих постанов рада не могла накладати кару смертю чи тілесні покарання⁶⁰. Схоже, що цю норму виконували в багатьох містах, бо здебільшого вількири передбачали саме грошову кару або проскрипцію за порушення тих правових норм, які вони встановлювали.

В деяких вількирах наприкінці вписувались формули, що він є обов'язковим на вічні часи⁶¹. Хоча уже у правових кодексах було визначено, за яких умов вількир мав діяти і вважатися за право. Зокрема, Павел Щербіч писав: «Вількир, у місті ухвалений, коли утримався рік і шість тижнів, і ніхто проти нього не заперечив, а при тому, якщо принаймні два рази було винесено вироки відповідно до нього, тоді вже має повну силу на вічні часи і вважається за право». Однак, якщо навіть хтось двічі виступав проти вількиру, але виявлялося, що він був слухним і корисним, або якщо його видав чи підтвердив власник міста, то такий статут все ж мав повну силу, тому що «слухна воля панська за право вважається»⁶². Власне, з цих міркувань вказувати термін чинності вількирів вважали недоцільним.

Потреба прийняття вількирів диктувалася правовим партикуляризмом і браком уніфікації юридичного регулювання проблем міста. Як пише А. Рогачевський, «в “Магдебурзьких питаннях”⁶³ є згадки про те, що багато відносин, зокрема таких, що виникали з приводу руху майна, були такі різноманітні, що стосовно них неможливо було прописати загального права. Звідси походить крайня строкатість місцевих норм права»⁶⁴.

⁵⁹ *Maisel W.* Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku. Poznań, 1963. S. 27.

⁶⁰ *Suproniuk J.* Policja miejska i przepisy policyjne w Polsce XIII–XVI w. S. 30.

⁶¹ *Burdzy D.* «Lauda seu plebiscita». Wilkierze XVI-wiecznego Sandomierza. S. 205.

⁶² *Szczerbic P.* Speculum Saxonum... T. II. S. 537; *Szczerbic P.* Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie... S. 184.

⁶³ Про цей збірник судової практики магдебурзьких шифенів, що його уклав невідомий автор між 1386 і 1402 рр., детальніше див: *Кобилецький М.* Магдебурзьке право в Україні (XIV — перша половина XIX ст.). Львів, 2008. С. 85–86; *Рогачевський А.* Меч Роланда: правовые взгляды немецких горожан XIII–XVII вв. С. 25–26.

⁶⁴ *Рогачевський А.* Меч Роланда... С. 85.

Окремі речі заборонено було регулювати вількирами, як-от питання апеляцій. На цьому наголошував Павло Щербіч: «А що право про апеляції та оскарження декретів достатньо описує, то вількиром апеляція заборонена бути не може...»⁶⁵.

У XIII ст. вількири затверджували поодинці і записували на окремих картках. В наступному столітті було створено спеціальні книги, куди їх вписували в хронологічному порядку, а вже в XV ст. ухвалювали цілі збірники статутів, до того ж склалися вони з різної кількості статей (від кількох десятків до двохсот). Зокрема, вількир Гіжицька (кінець XVI — початок XVII ст.) містив 105 артикулів, сусіднього Венгошева — 62, Ольштина — 48 артикулів⁶⁶ тощо. Статті були присвячені різним проблемам, які турбували міщан. Однак були й короткі вількири, які розглядали лише одну актуальну справу. У більшості малих і не дуже малих міст окремих книг для запису вількирів не створювали, а записували їх у міські книги, як-от у Сандомирі⁶⁷, Дрогобичі⁶⁸, Львові⁶⁹ тощо.

До кінця XVI ст. міські книги в Польському королівстві вели латиною, відповідно й записи вількирів зроблено здебільшого нею. Тож і заголовки були латинські: «*laudum*», рідше — «*plebiscitum*», «*ordinatio*», «*constitutio*», «*ordo*» або навіть «*laudum seu ordinatio*», «*laudum plebisciti*» чи «*laudum seu plebiscita*».

Серед найстарших статутів, що їх видала міська влада, можна згадати низку краківських вількирів: 1364 р. (6 артикулів поліційно-торгового характеру і 7 артикулів про організацію міських самоврядних органів), 1367 р. (10 артикулів будівельної ординації), а в 1367, 1374 та 1375 рр. — протипожежну ординацію (вількир змінювали й доповнювали в дальші роки)⁷⁰. Останній зі згаданих вількирів ухвалила міська рада 5 квітня 1375 р. Того дня рада Кракова ухвалила ще низку важливих для життя міста торговельних постанов, зокрема, про продаж риби⁷¹ та про торгівлю хутром і шкірами⁷². 3 липня 1367 р. в Кракові було ухвалено вількир про

⁶⁵ *Szczerbic P.* Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie... S. 81.

⁶⁶ *Białuński G.* Nieznany wilkierz miasta Giżycka. S. 40.

⁶⁷ *Burdzy D.* «*Lauda seu plebiscita*». Wilkierze XVI-wiecznego Sandomierza. S. 204.

⁶⁸ Про книгу ради Дрогобича за 1543–1563 рр. див.: *Барабаш Т.* Раецька книга канцелярії Дрогобича (1543–1563 рр.): від публікації до палеографічного аналізу // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. 16. 2012. С. 418–430.

⁶⁹ *Petryszak B.* Ratusz i jego rola w kształtowaniu archiwum i kancelarii miasta Lwowa w Późnym Średniowieczu // *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*. T. LXXIV. 2014. S. 190–191.

⁷⁰ *Kutrzeba S.* Historia źródeł dawnego prawa polskiego. T. II. S. 236; Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa / Wydał S. Estreicher. Kraków, 1936. S. 24–25.

⁷¹ Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa. S. 25.

⁷² *Ibidem*.

стягування шосу⁷³, 10 лютого 1380 р. — вількир, який регламентував торгові стосунки міста зі Львовом⁷⁴, 20 липня 1381 р. — вількир, що регламентував продаж пива⁷⁵, він доповнював попередню постанову ради від 30 березня 1370 р.⁷⁶ Вількирами регулювали в місті не лише продаж напоїв, а й видачу їх міським слугам (16 листопада 1380 р.)⁷⁷ чи парубкам (14 грудня 1385 р.)⁷⁸. У міських статутах розглядали питання вивезення нечистот з міста (9 листопада 1373 р., доповнений 24 вересня 1384 р., та 14 квітня 1492 р.)⁷⁹, бійок на ножах і мечях (27 травня 1379 р. та 17 вересня 1389 р.)⁸⁰, регламентації міщанських весіль (17 січня 1378 р. та 5 серпня 1397 р.)⁸¹, гри в кості та інших азартних ігор (7 грудня 1375 р.)⁸², міського громадянства (9 лютого 1387 р.)⁸³ тощо. Подібний характер мали й вількири руських міст. Загалом основні питання, що стосувалися регламентації життя в місті, розв'язувалися через ухвалення таких міських статутів.

Були випадки, коли у зв'язку із появою нових обставин і нових проблем у житті міста не приймали нових міських статутів, а лише дописували нові пункти до вже наявних. Прикладом може бути вількир міста Вольштина від 1471 р., до якого у XVI ст., наймовірніше, після 1544 р., було додано нові приписи щодо торгівлі сіллю⁸⁴. Іноді таке право для міського уряду обумовлювалося безпосередньо у самому вількирі, вимагалось лише, щоб вписані пункти були зрозумілими і корисними для міста⁸⁵.

У XVI ст. статути, що стосувалися справ окремих міст, знову стали видавати королі, обмеживши в такий спосіб поле правової діяльності міської влади⁸⁶. Загалом же ухвалення вількирів у містах Речі Посполитої припинилося у XVIII ст.⁸⁷

⁷³ Ibidem. S. 34.

⁷⁴ Ibidem. S. 32.

⁷⁵ Ibidem. S. 37.

⁷⁶ Ibidem. S. 22.

⁷⁷ Ibidem. S. 19.

⁷⁸ Ibidem. S. 38.

⁷⁹ Ibidem. S. 23, 27.

⁸⁰ Ibidem. S. 30–31.

⁸¹ Ibidem. S. 27. Цей вількир відноситься до категорії сумптуарних. Подібні приписи було затверджено й у Львові: *Najstarsza księga miejska 1382–1389*. S. 10–11.

⁸² *Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa*. S. 42.

⁸³ Ibidem. S. 40.

⁸⁴ *Jurek T. Wilkierz rady miasta Wolsztyna z 1471 roku // Roczniki Historyczne*. R. LXXXV. 2019. S. 211.

⁸⁵ *Wilkieze miasta Olsztyna 1568–1696*. S. 102–103.

⁸⁶ *Kutrzeba S. Historia źródeł dawnego prawa polskiego*. T. II. S. 237.

⁸⁷ *Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV — перша половина XIX ст.)*. С. 74.

Тематично вількири міст були дуже різноманітними, але можна виділити кілька блоків питань, яких в той чи той спосіб вони торкалися. Серед таких були питання податків, дотримання чистоти у місті, заборони азартних ігор, зокрема, гри в кості, носіння міщанами зброї, успадкування майна після смерті одного із членів подружжя тощо.

Вількири багатьох міст регламентували антипожежні заходи. Зокрема, ще львівський вількир, підтверджений Казимиром III у 1360 р., поряд із низкою інших безпекових питань, піднімав і питання, пов'язані із протипожежними заходами у місті: «Також, якщо під час пожежі або коли несподівано спалахне вогонь і будинок якогось міщанина вищезгаданого міста буде зруйнований або пошкоджений, міщани-сусіди, що живуть в цій частині (міста) і кварталі, куди також вогонь може сягнути, повинні допомогти та надати підтримку при відновленні та відбудові цього пошкодженого будинку»⁸⁸. За недотримання різних безпекових приписів передбачалася кара в один фертон.

30 серпня 1374 р. було ухвалено вількир Кракова, яким передбачено вигнання з міста кожного, хто втік під час пожежі й не попередив решту мешканців, а того, хто вкрав драбину чи відро, призначені до гасіння вогню, мало бути покарано на горло, себто повішено⁸⁹. Натомість особу, яка прибігала на пожежу без належного реманенту, карали ув'язненням. Відповідно до міських приписів, мешканці Кракова мали цілий рік тримати вдома діжку з водою. Відповідно до вількиру міста Хелмна, кожен міщанин у своїй оселі повинен був мати довгу драбину і діжку води; за непослух передбачалося суворе покарання. Зберігати знаряддя для гасіння вогню також мали і домовласники в Каліші під страхом кари на один фертон, що теж фіксував міський вількир⁹⁰.

У вількирі міста Ольштина від 19 серпня 1568 р. вказано, що, коли в когось загориться оселя, і той заходився гасити вогонь самотужки, не покликавши по допомогу і не попрохавши бити в дзвони, то заплатить штраф (вину) у три гривні. Кожен власник будинку повинен був зберігати для гасіння пожежі шкіряне відро та сикавку, власник половини будинку — три шкіряні відра, а власник чверті будинку — два відра. За невиконня цього стягували одну гривню вини. Той, хто приносив на пожежу перше відро води, мав отримати від ради міста пів гривні, за друге відро — один в'ярдунок, а за третє — пів в'ярдунок тощо⁹¹. У Сандомирі в XVI ст. було прийнято три вількири, які регламентували питання протипожежної безпеки (1573, 1578 та 1579 рр.). В першому з них передбачалося, що в кож-

⁸⁸ Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.). С. 33.

⁸⁹ Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa. S. 25–26.

⁹⁰ *Suproniuk J.* Policja miejska i przepisy policyjne w Polsce XIII–XVI w. S. 50.

⁹¹ Wilkierze miasta Olsztyna 1568–1696. S. 63, 65.

ному міщанському будинку мають бути предмети для гасіння пожеж — сикавки, драбини і, насамперед, вода. У 1578 р. було заборонено крамарям і крамаркам палити вогонь у крамницях, розташованих поблизу від міської ратуші. За порушення цих приписів вількир передбачав кару в розмірі 10 грошів. Третій із згаданих сандомирських вількирів забороняв нічні зустрічі з використанням вогню під загрозою кари в 60 грошів. Таку ж кару передбачав цей вількир за відсутність у будинках міщан засобів для гасіння пожеж⁹². Бочку з водою, відповідно до міського вількиру, мали тримати у своїх будинках і мешканці Хелмна. В тому ж таки місті вількиром було передбачено оплату з коштів міської ради тим міщанам, які першими прибіжать на гасіння пожежі: той, хто з водою прибуде першим, мав отримати 25 грошів, другий — 10 шелягів, а третій — 5 шелягів. Подібну оплату передбачали й вількири інших міст⁹³. Ціла низка вількирів регламентувала антипожежні заходи у Гданьську, на що не раз звертали увагу польські дослідники⁹⁴.

Шкода, яку завдавали пожежі, часто була значною, тож підпал вважали одним із найтяжчих злочинів. Відповідно до приписів хелмінського права, якби якийсь чоловік, що живе в місті або селі, не пильнував вогню, і якби через це вогонь вирвався з його дому і завдав шкоди його сусідам, то такого чоловіка, якщо його спіймають, мають покарати вогнем⁹⁵. Але навіть якби такий вогонь шкоди сусідам не завдав, то винуватець все ж мав заплатити райцям до ратуші кару в розмірі дев'яти шкойців за недбале поводження з вогнем⁹⁶. Відвести подібне звинувачення, відповідно до норм магдебурзького права, можна було лише вісімнадцятьма свідками: «Позаяк підпал — учинок злий і нелюдський, то звинувачений у справі підпалу має так робити: якщо його звинувачено перед судом, що спалив дім чи гумно, то він там же перед судом має назвати тричі по вісімнадцять свідків, а позивач — той, хто звинувачує, кому кривду і шкоду заподіяно — обрати з-поміж них вісімнадцятьох, із якими звинувачений повинен буде присягати. А якби не впорався, тоді його з причини присяги вогнем має бути спалено: чим згрішив, тим і покутувати мусить. І такий суд у справі пожежі тоді польським правом має судити, а не магдебурзьким, хоч і в магдебурзькому праві про це

⁹² *Burdzy D.* «Lauda seu plebiscita». Wilkierze XVI-wiecznego Sandomierza. S. 216.

⁹³ *Suproniuk J.* Policja miejska i przepisy policyjne w Polsce XIII–XVI w. S. 50.

⁹⁴ *Maciejewski T.* Ustawodawstwo przeciwpożarowe w dawnym Gdańsku (1454–1793) // *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego.* T. XX. 2017. S. 35–50.

⁹⁵ *Rymaszewski Z.* Nieznany spis prawa chełmińskiego z przełomu XIV–XV wieku. Łódź, 1993. S. 239.

⁹⁶ *Ibidem.* S. 241.

дещо написано»⁹⁷. А якби при гасінні пожежі «хтось будинку свого не хотів відчинити та людей пустити для гасіння», то, відповідно до статуту Сигізмунда Августа від 1550 р., таку людину мали покарати на горло⁹⁸. Хоч цей статут доволі детально описував систему протипожежної безпеки у містах, дії міщан у разі виникнення пожежі та кари для тих, хто б наважився ці приписи порушити, однак навіть після його видання вількири міст далі регламентували заходи протипожежної безпеки. Проте навіть такі суворі заходи, що їх передбачали як загальнодержавні акти, так і вількири багатьох міст, не могли зарадити проблемі. Так, згаданий уже Ольштин горів у XVII ст. кілька разів — в 1620, 1658, 1663, 1667 рр. Особливо великою була пожежа 1620 р., яка знищила значну частину міста⁹⁹.

Немає нічого дивного в тому, що місцеві та загальнодержавні акти так багато уваги приділяли питанням протипожежної безпеки. Пожежі в містах були частим явищем і часом мали фатальні наслідки, як-от львівська пожежа 1527 р.: «...Пожежа, що вибухнула цього року, обернула на попіл майже все місто. Вона почалася влітку близько св. Івана у броварні навпроти францисканців, в тому місці, де тепер стоїть дім № 39, а оскільки вітер був з заходу, а дахи висушені спекою, то вогонь, пішовши на два боки, охопив усе місто: з одного боку, вулиці Пекарську (тепер Академічну), Краківську, Вірменську, а з другого, Замкову (тепер Довгу), Шевську (тепер Декастеріальну), врешті Галицьку, і в кінці обидва вогняні потоки з'єдналися у місті, знищивши не лише все, що було серед мурів, але й, коли сильний вітер повернув на північ, він підхопив палаючу головешку з вежі над Краківською брамою і заніс вогонь на Високий замок, а звідти аж на Знесіння. За винятком Францисканського костелу й монастиря, які опинилися поза вітром, ратуші і міської вежі, що були посеред Ринку, на попіл і руїни обернулося все, що лише могло горіти. Місто зазнало неймовірної шкоди, у полум'ї загинуло багато людей і худоби. Після цього нещастя багато хто хотів назавжди покинути руїни і згарища, але звернення ради і любов до рідного міста перемогли, отож було вирішено відбудувати місто заново»¹⁰⁰. Хоч Львів у XIV–XVIII ст.

⁹⁷ *Groicki B.* Artykuły prawa majdeburskiego, które zowią Speculum Saxonum z łacińskiego języka na polski przełożone i znowu drukowane roku pańskiego 1629. S. 48.

⁹⁸ Цей статут повторив Бартоломей Гроїцький: *Groicki B.* Artykuły prawa majdeburskiego, które zowią Speculum Saxonum z łacińskiego języka na polski przełożone i znowu drukowane roku pańskiego 1629. Warszawa, 1954. S. 90–98).

⁹⁹ *Bogdan D.* Wilkierze miasta Olsztyna z XVI–XVII wieku // *Wilkierze miasta Olsztyna 1568–1696.* S. 25.

¹⁰⁰ *Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова. С. 135–136.

горів неодноразово, але саме ця пожежа стала певним рубіконом в історії міста, вплинувши на реорганізацію системи міського самоврядування¹⁰¹.

Польський дослідник Анджей Карпінський проаналізував 4731 пожежу, які сталися у містах Польського Королівства і Великого князівства Литовського в 1501–1795 рр., при тому він вважає, що це лише 10% від усіх міських пожеж за ці роки¹⁰². Дискретна джерельна база не дає можливості відтворити повнішу картину.

Чимало вількирів стосувалися торгівлі пивом і вином. Наприклад, продаж пива регламентував згаданий вище вількир Кракова від 20 липня 1381 р. Відповідно до приписів львівського вількира від 1387 р., вино у Львові можна було продавати лише з пивниць міської ратуші¹⁰³. До цієї групи можна зарахувати вількири, які визначали розмір чопового чи продаж сировини для виробництва пива, як-от вількири Дрогобича. У першому з них, виданому 7 червня 1544 р., зазначалося: «Ухваля про чопове... Ухвалено оцінювання напоїв, особливо пива та медовухи з кожної бочки, згідно з грамотою королівської величності, і будь-якого напою. По-перше, будь-яка бочка пива по 11 грошей. Також перемишльське барило медовухи по 2 гривні, а півбарило по 1 гривні; медом же належить шинкувати справедливою квартою, яка буде (дійсна) на майбутній квартал. Це вчинено за згодою райців, що на той час засідали, та усіх старшин цілої громади згаданого міста»¹⁰⁴. Другий вількир, ухвалений всією громадою міста 11 січня 1545 р., регламентував купівлю зерна і солоду в Дрогобичі: «Пани райці та цехмістри і ціла громада ухвалили між собою, що ніхто з міщан, хто б мешкав у місті, не сміє

¹⁰¹ Детальніше див.: *Гошко Т.* Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV — поч. XVII ст. Львів, 2002. С. 161–162.

¹⁰² З 1501 по 1795 рр. виявлено пожеж у Великопольщі — 1041, у Малопольщі — 902, на руських землях — 1243, у ВКЛ — 465, у Королівській Пруссії та Куявії — 413, у Мазовії та Підляшші — 661 (Див.: *Karpiński A.* Pożary w miastach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa ekonomiczne, społeczne i kulturowe. Katalog. Warszawa, 2020. S. 8–10).

¹⁰³ «Eodem die prescripto domini tune consules vna cum Iota communitate ciuitatis Lemburgensis finxerunt et ordinauerunt, quod nemo vinum propinare debet excepto in cellariis subitus pretorium, ibi ciuitas debet propinare vinum, vel qui prefata cellaria conuenerit, sed nullus in ciuitate debet vinum propinare» (Najstarsza księga miejska 1382–1389. S. 86).

¹⁰⁴ «**Laudum ducillorum. Anno Domini 1544 sabbato proximo ante festum sanctae Trinitatis** (7 Junii) facta est aestimatio liquorum et potissimum cervisiae et mulsae a quolibet vase iuxta litteras Regiae Magestatis et cuiuscunque liquoris potus fuerit. Imprimis quodlibet vas cervisiae per grossos 11. Item actuale Premisliense medonis per marcas duas et semiactuale per unam marcām; mel autem debet propinari quarta iusta ad quartuale futurum. Hoc autem tandem factum est ex consensu consulum protunc residentium et omnium archimagistrorum totiusque communitatis memoratae civitatis» (Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. S. 7). Переклад Світлани Полюги.

купувати солод, жито, пшеницю від прибулих чужинців у суботу та неділю, а лише на громадському ринку, тобто у понеділок, під загрозою неминучого покарання в 1 копу, без жодного огляду на клопотання та прохання»¹⁰⁵.

Виробництво і споживання пива, оподаткування торгівлі цим напоєм часто ставали темами для вількирів Любліна. Перший такий документ у Любліні прийняли в 1410 р. Він забороняв виробництво пивного солоду тим особам, які не посідали або не орендували будинку у місті, за порушення передбачалася кара в копу грошей¹⁰⁶. Через дев'ять років видано новий вількир, який забороняв купівлю пшениці на солод тим міщанам, які самі не виробляли пива¹⁰⁷. Як вважає Войцех Патронович, такі приписи фактично виключали будь-які спілки між міщанами для організації виробництва пива¹⁰⁸. Наступний вількир, який також забороняв купівлю пшениці і виробництво солоду, було прийнято в 1457 р.¹⁰⁹ Він, по суті, багато в чому повторював два попередні міські статuti. «Пивні» вількири в Любліні приймали також у 1447, 1455, 1492, 1526, 1532 рр.¹¹⁰ Загалом, за підрахунками В. Патроновича, у Любліні теми виробництва, продажу і споживання пива, а також інгредієнтів для його виробництва, стосувалися близько 40% збережених міських вількирів (23 з 57). В цьому, як зазначає дослідник, не було нічого дивного, бо це питання стосувалося більшості міщан, адже виробництвом пива займалися представники різних міських прошарків, трактуючи це як додаткове джерело доходів. Виробляли пиво і передміщани, щонайменше для власного вжитку. В ті часи пиво містило значно менше алкоголю, ніж тепер, і було широко вживаним на щодень напоєм¹¹¹.

Пивоварінню, продажу і споживанню пива було присвячено також більшість вількирів Сандомира (1526, 1543, 1548, 1549, 1563, 1569, 1570,

¹⁰⁵ «*Laudum totius communitatis de emendis frumentis et braseorum. Anno Domini 1545 dominica infra Octavas Epiphaniarum* (11 Januarii). Domini consules et archimagistri totaque comunitas laudum fecerunt inter se, quo nemo ex civibus quicumque inhabitat in civitate ausus sit emere braseum, triticum, siliginem ab hospitibus advehentibus sabbato die dominico, nisi in comuni foro videlicet feria secunda sub poena unius sexagenae irremissibili, nullum respectum habendo ad intercessionem et ad petitionem illius». (Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. S. 11). Переклад Світлани Полюги.

¹⁰⁶ *Materiały do monografii Lublina. Wilkierze XV–XVII w.* / Wyd. L. Bialkowski. Lublin, 1928. S. 2.

¹⁰⁷ *Ibidem.*

¹⁰⁸ *Patronowicz W. Życie codzienne mieszczan lubelskich w świetle wilkierzy z lat 1408–1532.* S. 156.

¹⁰⁹ *Materiały do monografii Lublina. Wilkierze XV–XVII w.* S. 4.

¹¹⁰ *Ibidem.* S. 3, 5, 6–9.

¹¹¹ *Patronowicz W. Życie codzienne mieszczan lubelskich w świetle wilkierzy z lat 1408–1532.* S. 155.

1571, 1573. 1576, 1599 pp.)¹¹². Подібні приписи, які стосувалися цього напою, часто траплялися у вількирах різних міст Корони Польської, і те, яку кару накладали за порушення цих приписів, свідчить, наскільки важливим для міщан було пивоваріння. Зокрема, в Ольштині вількир 1568 р. не тільки давав право на пивоваріння лише обивателям міста, а й регламентував час, коли їм можна було варити пиво, — влітку, від Зелених Свят до св. Варфоломея (24 серпня) пивоваріння наказано було припиняти. За порушення вількиру можна було втратити право на варіння пива на рік і один день. А хто все ж наважувався варити пиво і дозволяв розпивати його у своєму домі на Вербну неділю, Пасху чи інші великі свята, той міг втратити міське громадянство¹¹³. Торгувати пивом заборонялося в неділю перед літургією, за порушення цього пункту міського вількиру міщани мали заплатити 1 гривню кари на користь міста¹¹⁴.

Пивоваріння і торгівля пивом були важливим елементом міського життя в XVI–XVII ст., тому про них так часто йшлося в міських вількирах. Щоправда, не у всіх містах відсоток вількирів, які стосувалися алкогольних напоїв, зокрема, пива, був таким високим, як у Любліні, на той час одному з великих торгових центрів Речі Посполитої. Наприклад, у Познані так званих «пивних» вількирів було близько 13%, і це при тому, що загалом у цьому місті за 1408–1532 pp. було видано значно більше вількирів, аніж у Любліні — понад 140¹¹⁵. Відтак, саме вількири можуть бути однією з важливих груп джерел для вивчення виробництва і споживання різноманітних алкогольних напоїв та торгівлі ними в коронних містах XIV–XVII ст.

Окремо варто виділити вількири, які належать до категорії сумптуарних. Вони, як і сумптуарні закони, регламентували соціальну стратифікацію суспільства, запроваджуючи обмеження на одяг, їжу, предмети розкоші. Практика сумптуарного законодавства (*leges sumptuariae*) відома з часів Давнього Риму, а на теренах Корони Польської — з XIII ст.¹¹⁶ Як

¹¹² *Burdzy D.* «Lauda seu plebiscita». *Wilkieze XVI-wiecznego Sandomierza*. S. 206–208.

¹¹³ *Wilkieze miasta Olsztyna 1568–1696*. S. 57, 59.

¹¹⁴ *Ibidem*. S. 55, 57.

¹¹⁵ *Patronowicz W.* *Życie codzienne mieszczan lubelskich w świetle wilkiezy z lat 1408–1532*. S. 162.

¹¹⁶ *Sumptuary Law* // URL: <https://www.britannica.com/topic/sumptuary-law>. Вони відомі ще з часів Давнього Риму (*Dari-Mattiacci G., Plisecka A.* *Luxury in Ancient Rome: Scope, Timing and Enforcement of Sumptuary Laws* // URL: https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=ALEA2010&paper_id=73; про генезу сумптуарного законодавства див.: *Квашнин В.* Ранні закони о роскоши в Древнем Риме: Дисс. ... докт. ист. наук. Вологда, 2015. С. 64–77. У середньовічній Європі сумптуарні закони ухвалювали з XII–XIII ст. (*Sumptuary Laws of the Middle Ages* // <http://www>.

слушно зауважила російська дослідниця Надія Селунська, питання про те, що означає саме поняття «sumptus» (розкіш), далеко не таке просте, як видається на перший погляд, особливо якщо розглядати еволюцію цього поняття від античності до доби Ренесансу. «До витрат, які пов'язують із поняттям sumptus, зараховували видатки на поховання, на будівництво багатьох споруд, судові видатки, банкети і окремі види ласощів, одяг і його окремі елементи, прикраси і парфуми і т. ін. Але можливою є інша точка зору — уявлення про розкіш настільки змінні і невловимі, що варто розглядати кожний із випадків зловживання, надмірних витрат і демонстрації розкоші окремо в тому чи іншому своєрідному історичному контексті»¹¹⁷. І з цим важко сперечатися, бо уявлення людей про норми поведінки і стиль життя, а отже і про те, що є доцільним, а що надмірним, змінювалися як у часі, від епохи до епохи, так і в просторі — на різних теренах вони відрізнялися. Тобто питання розкоші треба розглядати у певному історичному контексті.

В різні часи сумптуарні закони, як показав Мішель Пастуро, виконували три функції. Найперше — економічну: обмежувано витрати на одяг та аксесуари, бо їх визнавали нераціональними. Друге — духовну, задля підтримання християнських чеснот простоти й доброчесності, що було тісно пов'язано з моралізаторським рухом пізнього середньовіччя, на основі якого виростили принципи протестантизму. Третє — ці закони виконували соціальну й ідеологічну функції, адже утверджували суспільну сегрегацію — кожен мав носити те вбрання, що відповідало його статі, рангові та становищу. Відповідно приналежність до того чи того суспільного прошарку або соціо професійної групи регламентувала кількість одягу в людини, його асортимент, тканину, її колір і якість, хутро, прикраси, найрізноманітніші аксесуари до костюма¹¹⁸. Ця остання функція стала особливо актуальною наприкінці XVI — в першій половині XVII ст., коли сумптуарні приписи почала продукувати шляхта, яка намагалася захистити окремішність свого стану і проводила ці постанови через сеймові конституції¹¹⁹. На першому ж етапі, в XIII–XIV ст., таку регламентацію здійснювали міщани на рівні окремих міст, зокрема, через

lordsandladies.org/sumptuary-laws-middle-ages.htm.; *Селунская Н.* Civitas vs sumptus: континуитет, кризи, закони против роскоши и традиции гражданской общины Италии // Диалоги со временем. Альманах интеллектуальной истории. Вып. 1. Москва, 2009. С. 49–68).

¹¹⁷ *Селунская Н.* Civitas vs sumptus: континуитет, кризи, закони против роскоши... С. 51.

¹¹⁸ *Пастуро М.* Символическая история европейского Средневековья. Санкт-Петербург, 2012. С. 165.

¹¹⁹ Детальніше див.: *Гошко Т.* Звичай і права... Т. 1. С. 309–330.

вількири¹²⁰. Найвідоміші — львівські 1383 та 1406 рр. Два вількири від 1383 р. мали такий зміст:

– «**Давня ухвала про порядок святкування весіль.** Також пани райці спільно з цілою громадою так ухвалили та постановили, що коли хтось захоче святкувати чи справляти весілля, то повинен задовольнитися шістнадцятьма особами [гостей] і чотирма страви, але не понад те, й мати двох блазнів, але не більше, під загрозою [кари] на 4 гривні»¹²¹;

– «**Ухвала щодо витрат породіль.** Також пани райці спільно з цілою громадою так ухвалили та постановили, що жінки-породіллі або після пологів не повинні влаштовувати жодного бенкету під загрозою [кари] на 4 гривні»¹²².

Львівський вількир 1406 р. практично повторював положення попереднього вількиру, його було вписано до міської книги 1402–1459 рр., яка не збереглася до наших днів¹²³. Однак цей вількир відомий з багатьох наративних джерел з історії Львова — з текстів Ходиницького, Зіморевича, Зубрицького. Зокрема, останній так переповідає основний зміст цього вількиру, і видається, саме його інтерпритація документа набула найбільшої популярності в літературі: «Цього 1406 року рада міста уклала з поспільством вількир: 1) жоден міщанин, чи гість, або чужинець купець (*hospes*), що перебуває в місті, не може влаштовувати бенкетів і учт, на яких було б більше ніж шістнадцять осіб обох статей, і може подавати лише чотири страви або ж полумиски під загрозою чотирьох гривень (*marcas*); 2) пані, тобто жінки, що чекають пологів, не можуть давати учт іншим жінкам під загрозою однієї гривні. Їм, однак, можна сходитись, але без прийняття; 3) під тою ж карою їм при пологах не можна використовувати коштовних тканин, особливо камки (по-руськи адамашк) на покриття ліжок»¹²⁴. Польський дослідник Гжегож Мислів-

¹²⁰ Див. напр.: *Myśliwski G. Leges sumptuarie w średniowiecznym Lwowie // Świat średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi. Warszawa, 2010. S. 222–233*

¹²¹ «**Ordinatio antiqua de celebrandarum nuptiarum sumptu.** Ceterum domini consules una cum tota communitate taliter finxerunt et ordinauerunt, quod quicumque nupcias facere uel exercere voluerit, hic debet habere XVI personas et III scutellas et non plures, et debet habere II ioculatores et non plures sub pena III marcarum» (Najstarsza księga miejska 1382–1389. S. 10–11).

¹²² «**Ordinatio de sumptu puerperiarum.** Eciam Domini consules cum tota communitate taliter finxerunt et ordinauerunt, quod mulieres in puerperiis iacentes uel de puerperiis exeuntes nulla penitus debent facere conuiuia sub pena III marcarum» (Najstarsza księga miejska 1382–1389. S. 11). Аналіз правових і моральних підстав для прийняття таких постанов в XIV ст. див.: *Гошко Т. Звичай і права... Т. 1. С. 192–193.*

¹²³ *Myśliwski G. Leges sumptuarie w średniowiecznym Lwowie. S. 226–227.*

¹²⁴ *Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. С. 64.*

ський навіть вважає, що сумптуарні вількири є прикладом «імпорту» до Львова латинської правової культури¹²⁵.

Подібні ухвали приймали і в інших містах Корони, приміром, дещо давніше, у Кракові — 17 січня 1378 та 5 серпня 1397 рр.¹²⁶ 21 січня 1621 р. бурмистр і рада Познані прийняли статут про обмеження видатків на одяг і на частування під час міщанських весіль та похоронів¹²⁷. Окрема ординація про обмеження люк்சусу в одязі була прийнята в Ельблонгу в 1630 р.¹²⁸ Вількиром Гданська від 1642 р. все населення міста було поділене на п'ять категорій, кожній з яких було дозволено носити одяг і прикраси різного гатунку, що мало маркувати приналежність тієї чи іншої людини до певної соціальної групи. Таке рішення було неоднозначно сприйняте деякими категоріями міщан, які вважали свої права ущемленими (до прикладу, пивовари)¹²⁹. У деяких містах сумптуарні вількири продукували аж до XVIII ст., як, наприклад, у Гданську, де постанови про обмеження витрат на весілля приймалися аж до 1734 р.¹³⁰ Натомість невідомо, щоб подібні статuti сумптуарного характеру приймали у Любліні, що можна пояснити тим фактом, що місто не належало до таких заможних, як столичний Краків¹³¹.

Аналізуючи сумптуарне законодавство в Польщі, Ева Леткевіч зауважила, що воно мало визначальний вплив на формування традиції в одязі та аксесуарах, зокрема, прикрасах різних суспільних груп на цих теренах¹³². З цим важко погодитися, бо сама частота повторюваності цих антизбиткових приписів може свідчити про те, що їх не завжди виконували. Тим паче, що виданням міських вількирів спроби регулювання розкоші серед міщан не обмежилися, і з початку XVII ст. сумптуарні приписи почали приймати ще й на вальних сеймах, але й вони не мали визначального ефекту¹³³.

Окрему групу становлять вількири, в яких обговорюється тема адміністрації та устрою міст, а також низка спірних питань, які були з цим пов'язані. У Познані серед виданих у XV — першій половині XVI ст.

¹²⁵ *Myśliwski G.* Leges sumptuariae w średniowiecznym Lwowie. S. 233.

¹²⁶ Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa. S. 27.

¹²⁷ *Kizik E.* Sumptuary Laws in Royal Prussia in the Second Half of the Sixteenth Century to the Eighteenth Century // *Acta Poloniae Historica*. R. 102. Warsaw, 2010. P. 133.

¹²⁸ *Ibidem*. P. 136.

¹²⁹ *Ibidem*. P. 137–140.

¹³⁰ *Ibidem*. P. 131.

¹³¹ *Patronowicz W.* Życie codzienne mieszczan lubelskich z lat 1408–1532. S. 163.

¹³² *Letkiewicz E.* Leges sumptuariae. Ustawy przeciw zbytków w dawnej Polsce // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio L: Artes*. Vol. III/IV. 2005/2006. S. 76.

¹³³ Детальніше див.: *Гошко Т.* Звичай і права... Т. 1. С. 309–330.

вількирів цю тему порушували лише 10, або ж 7% міських статутів, а от у Любліні таких було лише два, або ж 3% від усіх статутів, прийнятих у місті¹³⁴. У Сандомирі в XVI ст. лише два вількири регламентували діяльність міської ради і визначали контроль за її фінансовими оборудками з боку міського поспільства (1562 та 1577 рр.)¹³⁵. До цієї категорії можна зарахувати і вількири, які були прийняті як відповідь на поточну ситуацію у місті і в той чи той спосіб пов'язувалися з організацією органів міської влади. Кілька вількирів, прийнятих у Дрогобичі в розпал суперечки міської ради із місцевим старостою, були спрямовані на підтримку поспільством міських урядників, як-от у 1545 р.: «Ціла громада, всі міщани й усі передміщани, зійшлися на повних зборах ради й пообіцяли одностайно та гуртом, що, позаяк цивільна справа, яку вестимуть райці, є законною, то вони [громада] виступлять спільно з райцями проти пана старости¹³⁶, й присягнули бути повищезгаданим райцям за опору. А райці [натомість] муситимуть ту справу, що її вестимуть, обстоювати якнайвідданіше»¹³⁷.

У наступні роки суперечки між міщанами і старостою тривали, чому свідченням є черговий дрогобицький вількир, прийнятий 15 червня 1550 р.: «Учинено в другу неділю Трійці року 1550-го, [15 червня]. Ціла громада зійшлася на повні збори до ратуші й за спільної згоди ухвалила та погодила одностайно, вся без винятку, вирушити до королівської величності в цивільній справі щодо беззаконь, від яких потер-

¹³⁴ *Patronowicz W.* Życie codzienne mieszczan lubelskich z lat 1408–1532. S. 162.

¹³⁵ *Burdzy D.* «Lauda seu plebiscita». Wilkierze XVI-wiecznego Sandomierza. S. 212.

¹³⁶ Мова про перемишльського підкоморія Войцеха Стажеховського гербу Нечуй, старосту барського й військового самбірського. 5 березня 1539 р. він посів уряд старости Дрогобича, а 22 грудня 1542 р. став белзьким каштеляном; помер 1550 р. Ще за його життя, 20 січня 1548 р., король Сигізмунд I дав на дрогобицьке староство експекативу його синові Яну, який згодом обійняв цю посаду. Уже 9 серпня того ж року король затвердив дідичні права Стажеховського на дрогобицькі старостинські маєтки по смерті Яна. Войцех Стажеховський узурпував війтівську владу в Дрогобичі, й відтоді міських війтів призначали за вказівкою старост (Див.: *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*. Spisy / Oprac. K. Przyboś. Wrocław, 1987. S. 250 (№ 2141); *Połaczkówna H.* Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. Wstęp // *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563*. S. XLI; *Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI століття)*. Дрогобич, 2009. С. 37).

¹³⁷ «*Coram plenari residentia consulum veniens tota communitas, omnes cives, omnes suburbani uno ore, una voce promiserunt se una cum consulis in causa civili, quam habituri sunt, domino capitaneo resistere occasione causae legitimaе et iuraverunt praefatis consulis fore adminiculo. Et consules tenebuntur causam hanc, [quam] habituri sunt fideliter defendere*» (*Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563*. S. 14). Переклад Світлани Полюги.

пають¹³⁸, а час, або ж реченець, виходу призначили на найближчий четвер [15 червня 1550], без жодного відтермінування, перешкоди чи виправдання»¹³⁹. Уже в 1552 р. міщани відмовилися виконувати розпорядження старости. Протистояння тривало і надалі, але видимих результатів не давало¹⁴⁰. Щоправда, вже у 1558 р. у Дрогобичі було прийнято вількир, за яким староста мав захищати інтереси міста, і за те йому належала додаткова винагорода: «Ухвала цілої громади щодо винагородження його

¹³⁸ Мова про зловживання владою з боку дрогобицького старости Яна Стажеховського. Отримавши посаду ще за життя свого батька Войцеха Стажеховського, він став призначати підвійта, який головував у міській лаві, поселив у межах міста передміщан, які не підлягали юрисдикції магістрату, тощо. Це викликало невдоволення міщан, яке вилилося у скаргу на старосту до короля. Яна Стажеховського (пом. 1567), старосту дрогобицького від 1548 р.; перемишльські земські акти згадують із зазначенням його уряду в 1553, 1559, 1564, 1565 рр, востаннє — 22 січня 1566 р. У 1556–1560 рр. обіймав посаду перемишльського каштеляна, а від 1564 р. самбірського старости, войського та подільського воєводи (Див.: *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563*. S. 97; *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*. Spisy / Oprac. K. Przyboś. Wrocław, 1987. S. 250 (№ 2142); *Urządnicy podolscy XIV–XVIII wieku*. Spisy / Oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka. Pod. red. A. Gašiorowskiego. Kórnik, 1998. S. 145. № 637). Оцінюючи діяльність Яна Стажеховського, Ігор Смуток та Леонід Тимошенко зауважили: «Свідчення про урядування та діяльність Я. Стажеховського є досить суперечливими. З одного боку, він багато зробив для справи колонізації Підгір'я, розпочатої з ініціативи держави. М. Грушевський опублікував декілька декретів старости, якими він наприкінці життя засновував вийтівства, попівства, дозволяв будувати руські церкви та ін. Навпаки, в Дрогобичі Я. Стажеховський спочатку виконував розпорядження короля щодо заборони побудови руської церкви в магдебурзькому середмісті, але затим посприяв укладенню українсько-польської угоди, яка вирішила конфліктну ситуацію: 7.05.1555 р. будівництво було дозволено. З іншого боку, під час урядування в Дрогобичі і Самборі Я. Стажеховський отримав право викупу всіх вийтівств, солтиств, копалень, млинів, попівств і корчм, за винятком маєтків львівського каштеляна (і суперника) Станіслава Гербурта. Це спричинило значні зловживання, які, в підсумку, були не на користь родини Стажеховських» (*Смуток І., Тимошенко Л.* Інвентар Дрогобицького староства 1568 р. // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. Х. Дрогобич, 2006. С. 520; див. також: *Грушевський М.* Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України // *Грушевський М.* Твори у 50 томах. Т. 7. Київ, 2005. С. 260–261. № CV).

¹³⁹ «*Acta sunt dominica secunda Trinitatis anno 1550 [15 Junii]*. Tota comunitas in praetorium conflata et congregata mutuo consilio inter se captato laudaverunt ac omnes unanimi et concordī voce consenserunt omnes nullo excepto ad Regiam Maiestatem in causa sua civili et iniuriis, quibus oprimumtur profficiisci, tempus vero suum sive terminum hinc discedendi feriam quintam proxime venturam (19 Junii 1550) imposuerunt absque aliqua dilatione et disturbio aut quavis excusatione» (*Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563*. S. 40–41). Переклад Світлани Полюги.

¹⁴⁰ Детальніше див.: *Ісаєвич Я.Д.* З історії суспільно-політичної боротьби у місті Дрогобичі в XVI ст. // *З історії західноукраїнських земель*. Вип. V. Київ, 1960. С. 5–7; *Смуток І., Тимошенко Л.* Інвентар Дрогобицького староства 1568 р. С. 521.

ясновельможності у справі привілеїв. Року Божого 1558-го, у п'ятницю, в Октаву Мартина-сповідника [17 листопада]. Ціла громада міста Дрогобича, як руська, так і польська її частини, ухвалила та погодилася винагородити, за можливості, його ясновельможність шляхетного пана Яна Стажеховського, старосту [міського], не визначивши міри й обсягу такої винагороди — задля того, аби його ясновельможність [пан староста] й надалі виявляв ласку та приязнь до міста і цілої [тутешньої] численної людности, підлеглої йому згідно з [волею] священної королівської величності. Вчинено дня та року повищезазначених, у ратуші при всьому зібранні народу»¹⁴¹. Згадані вількири є важливими джерелами для дослідження історії дрогобицької міської громади та кшталтування правового устрою міста в XVI ст.

Однак загалом вількирів, які б розглядали якісь управлінські чи адміністративні питання в містах, приймалося не так багато. Вітольд Майсель пояснює це тим, що здебільшого подібні питання були доволі чітко і повно висвітлені у правових збірках, локаційних привілеях та різноманітних королівських актах, тому в міських статутах не було потреби до них повертатися¹⁴². Якщо ж і приймали вількири такого змісту, то тільки у разі виникнення екстраординарних суперечливих ситуацій, як це було у Дрогобичі.

Загалом вількири є важливими джерелами для вивчення різних аспектів життя пізньосередньовічного і ранньомодерного міста на німецькому праві. Вони стосувалися найрізноманітніших аспектів життя міської громади і зазвичай видавалися на потребу дня. Разом з тим, вони засвідчують, що приписи права часто були далекими від реалій міського життя, бо видання окремих міських статутів прямо порушувало ці приписи. Саме тому міські статuti є джерелами як до історії міського повсякдення, так почасти і до історії правових уявлень міщан. Хоч вількири деяких польських міст видані окремими збірками, однак для більшості міст, у тому числі руських, ці джерела залишаються малодослідженими. Чимало згадок про міські вількири є в численних дослідженнях, які стосуються історії повсякдення міст, економічної та соціальної історії. Але такі пасажі

¹⁴¹ «*Laudum totius communitatis super muneranda sua magnificentia in causa privilegiorum. Anno Domini 1558 feria quinta in octava divi Martini confessoris* [17 Novembris]. Tota communitas civitatis Drohobicensis utriusque quam Ruthenalis, quam Polonicae partis decretum promulgavit ac assensa est super muneranda sua magnificentia scilicet generoso domino Joanne Starechowsky capitaneo eiusdem possibilitatem suam numero et quantitate muneris haud expraessa ea ratione, ut velit ipsi sua magnificentia gratiosa et amicabile esse ac multitudini sibi iuxta Sacra Regiam Maiestatem subiectae. Actum anno die quibus supra in praetorio toto vulgi conventu praesente personaliter» (Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. S. 97). Переклад Світлани Полюги.

¹⁴² *Maisel W. Kodyfikacje statutów miejskich w dawnej Polsce. S. 161.*

часто розпорошені по різних регіональних виданнях, а це аж ніяк не сприяє глибшому вивченню цієї групи міських джерел. Значно менш дослідженими, як вважає Мацей Мікула, є вількири, що стосуються питань правової і адміністративної організації міст, які, тим не менше, становлять значний інтерес для вивчення різних аспектів міського права. Автор слушно зауважив, що вкрай важливим є не тільки комплексне видання міських вількирів, а й створення електронного реперторіуму цих джерел¹⁴³ з можливістю найширшого доступу для дослідників, зацікавлених міською проблематикою.

References

1. *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie* (1872). T. III. Lwów.
2. *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie* (1883). T. IX. Lwów.
3. Barabash, T. (2012). Raiets'ka knyha kantseliarii Drohobycha (1543–1563 rr.): vid publikatsii do paleohrafichnoho analizu. *Drohobys'ts'kyi kraieznavchyi zbirnyk*. Vyp. 16. S. 418–430.
4. Bartoszewicz, A. (2012). *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*. Warszawa.
5. Białyński, G. (2013). Nieznany wilkierz miasta Giżycka. *Echa Przeszłości*. Nr 14. S. 39–48.
6. Bogdan, D. (2010). Wilkierz miasta Fromborka (XVII/XVIII wiek). *Czasy nowożytne*. T. 23. Warszawa. S. 193–223.
7. Burdzy, D. (2008). «Lauda seu plebiscita». Wilkierze XVI-wiecznego Sandomierza. *Miasta polskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*. Kraków. S. 201–226.
8. Dari-Mattiacci, G., Plisecka, A. Luxury in Ancient Rome: Scope, Timing and Enforcement of Sumptuary Laws. https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=ALEA2010&paper_id=73.
9. Groicki, B. (1954). Artykuły prawa majdeburskiego które zowią Speculum Saxonum z łacińskiego języka na polski przełożone i znowu drukowane roku pańskiego 1629. In: Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej u sądów*. Warszawa.
10. Groicki, B. (1605). *Obrona sierot y wdow*. Kraków.
11. Hoshko, T. (2002). *Narysy z istorii magdeburz'koho prava v Ukraini XIV — pochatku XVII st.* L'viv.
12. Hoshko, T. (2019). *Zvychai i prava*. T. 1: *Antropolohiia mist i mis'koho prava na rus'kykh zemliakh u XIV — pershii polovyni XVII stolittia*. Kyiv.

¹⁴³ Mikula M. Edycje źródeł do dziejów prawa miejskiego w Polsce XIV–XVI w.: propozycja elektronicznej metaedycji źródeł normatywnych // *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*. Kraków, 2016. № 9 (4). S. 495–497.

13. Hrushevs'kyi, M. (2005). Materialy do istorii suspil'no-politychnykh i ekonomichnykh vidnosyn Zakhidnoi Ukraïny. In: Hrushevs'kyi, M. *Tvory u 50 tomakh*. T. 7. S. 140–299.

14. Isaievych, Ya.D. (1960). Z istorii suspil'no-politychnoi borot'by u misti Drohobychi v XVI st. *Z istorii zakhidnoukraïns'kykh zemel'*. Vyp. V. Kyiv. S. 3–14.

15. Ivanyts'kyi-Vasylenko, S. (2001). Dzherela mahdeburz'koho prava v Zakhidnii Rusi y Het'manschyni. *Pravova derzhava: Schorichnyk naukovykh prats'*. Vyp. 12. Kyiv. S. 123–131.

16. Janeczek, A. (2012). Listy dobrego urodzenia i dobrej sławy w procedurze nadawania prawa miejskiego Lwowa w XV wieku. *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*. T. 23 (4). Toruń. S. 89–115.

17. Jurek, T. (2019). Wilkierz rady miasta Wolsztyna z 1471 roku. *Roczniki Historyczne*. R. LXXXV. S. 207–218.

18. Karpiński, A. (2020). *Požary w miastach Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku i ich następstwa ekonomiczne, społeczne i kulturowe*. Katalog. Warszawa.

19. Kiselychnyk, V. (2004). L'vivs'ke mis'ke pravo: poniattia, dzherela, periodyzatsiia ta zmist. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriiia yurydychna*. Vyp. 39. L'viv. S. 102–110.

20. Kizik, E. (2010). Sumptuary Laws in Royal Prussia in the Second Half of the Sixteenth Century to the Eighteenth Century. *Acta Poloniae Historica*. R. 102. Warsaw. P. 127–159.

21. Kobylets'kyi, M. (2008). *Magdeburz'ke pravo v Ukraini (XIV — persha polovyna XIX st.)*. L'viv.

22. *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa (1257–1506)* (1879). Cz. 1. Wydał i przypisami objaśnił F. Piekosiński. Kraków.

23. Kowalski, G.M. (2013). *Zwyczaj i prawo zwyczajowe w doktrynie prawa i praktyce sądów miejskich karnych w Polsce (XVI–XVIII w.)*. Kraków.

24. *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563* (1936). Wyd. H. Polaczówna. Lwów.

25. Kutrzeba, S. (1925). *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*. T. I. Lwów.

26. Kutrzeba, S. (1925). *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*. T. II. Lwów.

27. Kvashnin, V. (2015). Rannie zakony o roskoshi v Drevnem Rime. Diss. ... doktora istor. nauk. Vologda. S. 64–77.

28. *Lauda miasta Wojnicz 1575–1801* (1994). Wyd. J. Szymański. Wojnicz.

29. Letkiewicz, E. (2005/2006). Leges sumptuariae. Ustawy przeciw zbytków w dawnej Polsce. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio L: Artes*. Vol. III/IV. S. 67–77.

30. Maciejewski, T. (2000). Gdańskie źródła średniowiecznego prawa morskiego. *Księga Pamiątkowa z okazji 75-lecia urodzin Prof. L. Łysiaka*. Łódź; Kraków. S. 61–70.

31. Maciejewski, T. (1998). *Historia prawa sądowego Polski*. Koszalin.

32. Maciejewski, T. (2017). Ustawodawstwo przeciwpożarowe w dawnym Gdańsku (1454–1793). *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*. T. XX. S. 35–50.

33. Maciejewski, J. (1997). *Wilkierze miasta Torunia*. Poznań.

34. Maisel, W. (1963). *Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku*. Poznań.

35. Maisel, W. (1977). Kodyfikacje statutów miejskich w dawnej Polsce. *Studia Źródłoznawcze*. Nr 22. Warszawa. S. 151–166.
36. *Materiały do monografii Lublina. Wilkierze XV–XVII w.* (1928). Wyd. L. Białkowski. Lublin.
37. Mięka, M. (2016). Edycje źródeł do dziejów prawa miejskiego w Polsce XIV–XVI w.: propozycja elektronicznej metaedycji źródeł normatywnych. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*. Nr 9 (4). Kraków. S. 487–508.
38. Myśliwski, G. (2010). Leges sumptuarie w średniowiecznym Lwowie. *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*. Red. A. Bartoszewicz, G. Myśliwski, J. Pysiak, P. Żmudzki. Warszawa. S. 222–233.
39. *Najstarsza księga miejska 1382–1389* (1892) (= Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta, t. 1). Wyd. A. Czołowski. Lwów.
40. *Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa* (1936). Wyd. S. Estreicher. Kraków.
41. *Narysy z istorii Drohobycha (vid naidavnishykh chasiv do pochatku XXI stolittia)* (2009). Nauk. red. L. Tymoshenko. Drohobych.
42. Pasturo, M. (2012). *Simvolicheskaia istoriia evropeiskogo Srednevekov'ia*. Sankt-Peterburg.
43. Patronowicz, W. (2013). Życie codzienne mieszczan lubelskich z lat 1408–1532. *Coram iudicio. Studia z dziejów kultury prawnej w miastach późnośredniowiecznej Polski*. Pod red. A. Bartoszewicz. Warszawa. S. 131–164.
44. Petryszak, B. (2014). Ratusz i jego rola w kształtowaniu archiwum i kancelarii miasta Lwowa w Późnym Średniowieczu. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*. T. LXXIV. S. 187–196.
45. Polaczkówna, H. (1936). Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. Wstęp. *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563*. Wyd. H. Polaczkówna. Lwów. S. V–XCIX.
46. *Pryvilei mista L'vova (XIV–XVIII st.)* (1998). Upor. M. Kapral'. L'viv.
47. Rogachevskii, A. (1996). *Mech Rolanda: pravovye vzgliady nemetskikh gorozhan XIII–XVII vv.* Sankt-Peterburg.
48. Rymaszewski, Z. (1993). *Nieznany spis prawa chełmińskiego z przelomu XIV–XV wieku*. Łódź.
49. *Saksonskoe zertsalo: pamiatnik, kommentarii, issledovaniia* (1985). Pod red. V. M. Koretskogo; per. L. I. Dembo. Moskva.
50. Selunskaiia, N. (2009). Civitas vs sumptus: kontinuitet, krizisy, zakony protiv roskoshi i traditsii grazhdanskoj obschiny Italii. *Dialogi so vremenem. Al'manakh intelektual'noi istorii*. Vyp. 1. Moskva. S. 49–68.
51. Smutok, I., Tymoshenko, L. (2006). Inventar Drohobyt's'koho starostva 1568 r. *Drohobyt's'kyi kraieznavchyi zbirnyk*. Vyp. X. Drohobych. S. 519–570.
52. Starzyński, M. (2010). *Krakowska rada miejska w średniowieczu*. Kraków.
53. Strenkovski, S. (2011). Vil'kery garadskikh abshchyn Vialikaga kniastva Litovskaga v XVI st. *Studia Historica Europae Orientalis. Issledovaniia po istorii Vostochnoi Evropy. Nauchnyi sbornik*. Vyp. 4. Minsk. S. 175–191.
54. Sumptuary Law. <https://www.britannica.com/topic/sumptuary-law>.
55. Sumptuary Laws of the Middle Ages. <http://www.lordsandladies.org/sumptuary-laws-middle-ages.htm>.

56. Suproniuk, J. (2006). Policja miejska i przepisy policyjne w Polsce XIII–XVI w. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*. T. LXVI. S. 25–88.

57. Szczerbic, P. (2011). *Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*. Wyd. G. M. Kowalski. Kraków.

58. Szczerbic, P. (2016). *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadła z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane a na polski język z pilnością i wiernie przełożone*. Wyd. G. M. Kowalski. T. II. Kraków.

59. *Urządnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy* (1998). Oprac. E. Janas [et al.]. Pod. red. A. Gąsiorowskiego. Kórnik.

60. *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy* (1987). Oprac. K. Przyboś. Wrocław.

61. Walker, M. (1971). *German Home Towns: Community, State, and General Estate, 1648–1871*. New York.

62. *Wilkierze miasta Olsztyna 1568–1696* (2016). Wstęp, opracowanie i tłumaczenie D. Bogdan. Olsztyn.

63. Zubryts'kyi, D. (2002). *Khronika mista L'vova*. Per. I. Svarnyk. L'viv.

Tetiana Hoshko

THE WILLKÜREN AS A SOURCE FOR THE HISTORY OF CITIES AND TOWNS IN THE LANDS OF THE POLISH CROWN

Abstract. *The Willküren (town statutes) were normative acts of local significance adopted to regulate current problems in cities and towns. They were valid only in those cities and towns which adopted them and had a higher force than the general rules of law. The power of Willkürs was limited by the walls of the city in which they were adopted. Town statutes were adopted either by the town council itself, or by the council and the town court (lawa), or by the magistrate together with the community or representatives of the estates, with the foremen of craft guilds, etc.; it all depended on the importance of the adopted Willkür. Sometimes, especially in the early stages of the existence of self-governing cities and towns, the Willküren were confirmed by the king or the town owner. The Willküren were often a fixation of elements of customary law in written form, but they were not identical with customs. Although the law provided for issuing the Willküren only on matters that were not governed by the German law, this provision was often violated in practice, and the Willküren duplicated certain general legal norms. After the adoption, the content of the Willkür was announced to the townspeople and came into force.*

Willküren of the cities and towns were quite diverse thematically. Among the issues touched by the Willküren were those of taxes, cleanliness in the town, bans of gambling, including dice games, carrying weapons by the townspeople, the inheritance of property after the death of a spouse, etc. The Willküren of many cities and towns regulated fire-fighting measures, the production, sale and consumption of alcoholic beverages, including beer, the administration and organization of the town.

Some Willküren belonged to the category of sumptuary acts, which imposed restrictions on clothing, food, and luxury items. The Willküren are important sources for studying the late medieval and early modern cities and towns, as they regulated various aspects of the urban life.

Keywords: *Willküren, Polish Crown, codes of law, sumptuary laws, fire regulations, beer, Lviv, Krakow, Drohobych.*